

Voorrologs respect, naoorlogse woede

Twee studies en een verzamelboek over de ontdekking van W.F. Hermans' wereldbeeld

Ontgoocheling was er bij W.F. Hermans volop aanwezig. Zowel in zijn werk als in zijn leven. Daar zijn drie boeken, hoe verschillend ook, het over eens.

YRA VAN DIJK

■ **Willem Otterspeer: *Hermans in hout.***

De Canadese avonturen van Willem Frederik Hermans. De Bezige Bij, 238 blz. € 19,90

■ **Dirk Baartse en Bob Polak: *Het Grote Willem Frederik Hermans Boek.***

Nijgh en Van Ditmar, 336 blz. € 34,90

Zesentwintig was Willem Frederik Hermans (1921-1995) toen hij zich inscheeptte om in Canada houtcontroleur te worden. Hij leed onder ruimtegebrek in de brede zin des woords: zijn kamertje op de Apollolaan in Amsterdam én de literaire wereld waren hem te klein. Zoals Hermans het een alter ego laat zeggen: 'In dit klimaat kan ik niet aarden, hier word ik nooit een groot Dichter'.

Willem Otterspeer, de beoogde Hermans-biograaf, noemde zijn onlangs verschenen boek over deze periode *Hermans in hout*. Veel meer dan over hout gaat het echter over Holland, waarmee Hermans het enorm druk bleef hebben. In zijn brieven en dagboeken blijkt dat van enige afstand tot het Amsterdamse gedoe weinig sprake is. Er was dan ook nauwelijks afleiding in de Canadese leegte, waar alleen de drank de verveling kon verdrijven – en zelfs daarvan was er te weinig. Tot wanhoop gedreven kocht de jonge schrijver een auto – overigens zonder over een rijbewijs te beschikken. Hij kon überhaupt niet chauferen, ramde een andere auto en slaagde er nauwelijks in zijn auto weer te verkopen.

Platentektoniek

Prachtig materiaal voor een typisch Hermans-verhaal natuurlijk, en het kwam dan ook terecht in het verhaal 'Een veelbelovende jongeman'. Om uit te zoeken wat precies het verband is tussen werkelijkheid en fictie, reist Otterspeer in de voetsporen van de schrijver naar Canada. Maar in de 'intermezzi' daarover lezen we meer toeristische details over musea en 'hartverwarmende volksfeesten', dan de aangekondigde onthullingen over Hermans' Canadese verhalen. Hopelijk stelt Otterspeer zich in de 'echte' biografie die hij in de maak heeft iets gereserveerder op. Ook in zijn stijl heeft hij de neiging te schmieren. Of je als Hermans-biograaf veel hebt aan bescheidenheid, is de vraag, maar Otterspeer lijkt de meester zelf naar de kroon te willen steken in stilistisch venijn. Zo zegt hij van Adriaan Morriën dat die van seks niet meer wist 'dan wat zijn verbeelding en zijn rechterhand hem te zeggen hadden'. Ter Braak is 'een kurkentrekker met kleffe handen'. Precies het soort typering dat Hermans graag gaf, maar

Tekening Martien Bos

een biograaf zou die juist moeten bijstellen.

Daar staat tegenover dat Otterspeer Hermans zelf in een paar mooie sterke lijnen weet neer te zetten. De jonge schrijver combineerde in zijn brieven naar huis 'voorrologs respect met naoorlogse woede', staat er bijvoorbeeld. Otterspeer schetst ook helder het literaire landschap dat Hermans even was ontvlucht, maar waarover de jonge schrijver driftig bleef corresponderen. Zo lezen we over de boedelverdeling van het ter ziele gegane *Criterion*, of over de erfenis van Ter Braak die de naoorlogse literatuur in de ban hield. 'Lekker samenwerken was er niet bij', concludeert Otterspeer droogjes.

Met Canada heeft dat allemaal vrij weinig van doen, al doet Otterspeer nog een slag in de lucht door te speculeren dat Hermans wereldfaam als fysisch geograaf mis is gelopen door niet af te reizen naar een bepaald deel van Newfoundland, waar hij wellicht de cruciale theorie van de

platentektoniek bedacht zou hebben. Dat komt nogal uit de lucht vallen, omdat *Hermans in hout* voor de rest een jonge man laat zien die maar met één ding bezig was, en dat was schrijver worden: 'Wanneer men kiest schrijver te zijn, moet men ook werkelijk schrijven en schrijven als een schrijver', stelde Hermans in een brief.

Waarom hij dan toch, eenmaal terug in Nederland, zijn studie afmaakte en fysisch geograaf werd, wordt niet duidelijk. Een mogelijke verklaring daarvoor kunnen we opzoeken in *Het Grote Willem Frederik Hermans Boek*. Alleen met een behoorlijke baan mocht Hermans met zijn geliefde Emmy trouwen, zo blijkt. En zo staan er meer handige weetjes in deze chronologisch geordende bundel. Naast een heleboel zinvolle en zinloze feiten, naarstig verzameld door bijdragers aan het *Hermans-magazine* (waar dit boek een bundeling van is), zijn er ook interviews met mensen die Hermans kenden of mee-

maakten. Dat levert ontroerende doorkijkjes op, bijvoorbeeld van de toch niet bepaald geliefde docent Hermans die een student bij een mondeling het goede antwoord souffleert.

Zo vullen de twee biografische studies elkaar goed aan. Waar de auteurs van het grote Hermans boek in de meest onwaarschijnlijke details geïnteresseerd zijn, tot en met de bakkerswinkel van Hermans' overgrootvader, daar wil Otterspeer straks een 'wetenschappelijke biografie' leveren die zich vooral richt op Hermans' worsteling en het wereldbeeld dat daaruit voortkomt. Wat ze gemeen hebben, is dat de grootheid van het schrijverschap van Hermans voor hen buiten kijf staat. Dat is sympathiek, maar wel wat onhandig. Ze richten zich namelijk op lezers die er net zo over denken, en die bovendien alles al weten van hun held. Zo kiezen Baartse en Polak ervoor geen enkel echt portret van Hermans' echtgenote op te nemen (maar wel van haar broer), en vindt Otterspeer het helemaal niet nodig om te vertellen dat Hermans zijn studie geografie had afgebroken toen hij naar Canada vertrok.

Illusies

Voor eenzelfde publiek van kenners van het oeuvre lijkt een derde bundel samengesteld. In *Alleen blindgeborenen kunnen de schrijver verwijten dat hij liegt* verzetten Frans Ruiter en Wilbert Smulders zich tegen het bestaande beeld van Hermans als nihilist, waarbij ze er blijkbaar van uitgaan dat dat beeld ons helder voor de geest staat. Het gaat hun er niet om 'de werkelijkheid achter de fictie' te ontdekken. Integendeel: zij willen laten zien hoe Hermans een dieperliggende waarheid wilde vinden in zijn werk. De schrijver geloofde, so stelt Smulders, in de 'almacht' van de kunstenaar. Die is zo soeverein, dat hij in zijn kunst de waarheid kan bereiken – een waarheid over de werkelijkheid die je ook 'engagement' kan noemen. Een visie die Frans Ruiter in een essay over Kant en Hermans nuanceert. Ruiter stelt dat voor Hermans de vrijheid een illusie was en waarheid niet meer 'een rode slagboom waarachter de onzekerheid ligt'. Literatuur kon die waarheid al evenmin bereiken als religie of filosofie dat konden, maar hij meende dat de schrijver ondanks alles moest proberen die illusies te verbeelden. De ontgoocheling die er steeds weer op volgt, is wat al Hermans' werk kenmerkt.

Tussen die twee posities: geloof én ongeloof in het ideaal van de literatuur, balanceerde Hermans. Zo kan Smulders betogen dat de schrijver geloofde in de autonomie van de literatuur, en kan Ewoud Kieft verderop in dezelfde bundel de schrijver 'mede verantwoordelijk' houden voor het feit dat het ideaal van de literatuur na de oorlog aan kracht verloor. Wat echter in alle visies blijft staan, is het beeld van een schrijver voor wie de ontgoocheling al bij voorbaat was ingebouwd. In zijn werk, maar ook in zijn leven. Want ook Canada bleek natuurlijk niet de plek om een groot Dichter te worden.

Frans Ruiter en Wilbert Smulders: *Alleen blindgeborenen kunnen de schrijver verwijten dat hij liegt.* De Bezige Bij, 237 blz. € 18,90